

Suurista ikäluokista sosiaaliseen tasaukseen

■ VILLE OKKONEN

Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Toim. Pauli Kettunen ja Hannu Simola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012.

Suomen koulujärjestelmähistorian kolmannessa osassa kuvataan kouluhallinnon ja -politiikan modernisoitumisen vuosikymmeniä sekä koulutuspoliittisten tunnusten ja tavoitteiden muutoksia. Lisäksi tarkastellaan koulutusinvestointien ja koulutuspoliittisten trendien konkreettisia tuloksia. Kirjan toimittajat ovat koonneet kattavan joukon Suomen koulutushistorian, -sosiologian ja -talouden asiantuntijoita. Kirja on tärkeä, koska koulujärjestelmäkehityksen ymmärtäminen 1960-luvulta tähän päivään on keskeistä nykypäivän koulutuskeskustelussa.

Teoksessa koulutuksen kehitystä tarkastellaan yhteiskunnallisia raameja ja poliittista tahtoa vasten. Suuret ikäluokat ja koulunkävijämäärien kohoaminen johdattivat huomaamaan kokonaisvaltaisen suunnitelmallisuuden merkityk-

sen. Järkiperäinen suunnittelu rohkaisi yhteiskuntapoliittisesti kunianhimoisiin hankkeisiin, joista seurasi konkreettisia, maailmalla mielenkiintoa herättäviä saavutuksia. Teoksessa koulutuksen kehityksisiä tarkastellaan ja jaksotetaan huomattavalla lähdemateriaalilla ja tutkimuskirjallisuudella. Tapahdumahistoria ja poliittisten ratkaisujen seuraukset kuvataan sekä yksityiskohtia huomioivalla herkkyydellä että sosiologisilla yleistyksillä. Keskeisten asioiden korostus auttaa lukijaa ymmärtämään koulujärjestelmän kokonaisuudistuksen tavoitteet, kansalliset ja pohjoismaiset lähtökohdat sekä keskeiset murroskohdat.

Tutkimuksessa kuvataan kiinnostavasti, miten yhtenäiskoulun rakentamista seurattiin joko mielenkiinnolla tai kauhulla, riippuen siitä kuinka hyvinvointivaltion rakentamiseen ja tasa-arvopolitiikkaan suhtauduttiin. Ruotsissa laki peruskoulusta oli säädetty jo vuonna 1962 ja Norjassa vuonna 1969. Suomessa, Islannissa ja Tanskassa peruskoulu-uudistus toimeenpantiin 1970-luvulla. Väestön kouluttamisella ja sosiaalisella eheytyksellä tuettiin tuottavuuden kasvua, vastattiin yhteiskunnan koulutustarpeisiin ja edistettiin sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Teoksessa esitellään, kuinka eri koulutusasteiden laajentaminen lisäsi taloudellista liikkuvuutta ja vähensi perhevaikutusta, johon liittyi yhtenäiskoulukiistan ydinkysymys. Joidenkin mielestä vanhempien sosioekonomisen aseman vaikutus lapsen oli oikeudenmukaista.

Teoksen kronologia muodostaa selkeitä poliittisten voimasuhteiden mukaan kulkevia koulujärjestelmän kehittämiskausia. Moder-

nin suunnitelmallisen koulutuspolitiikan kehitys kuvataan asteittaisena prosessina, joka omaksuttiin poliittisesti laajapohjaisesti. Vahvan vasemmiston vuoksi koulutuspoliittinen sosiaalireformismi herätti myös pelkoa, erityisesti ”yhteiskuntaa säilyttävissä voimissa”. Teoksessa nostetaan ansaitsemaansa asemaan kouluhallituksen pääjohtaja Yrjö Ruutu (kd.), joka työskenteli johdonmukaisesti yhtenäiskoulun ja sosiaalisen tasoutuksen puolesta. Vaikka hänen työryhmänsä esitys kariutui niin kutsuttuihin ”vaaran vuosiin”, 1960- ja 1970-luvun menestystarina alkoi välittömästi sodan jälkeen.

SKDL otti yhtenäiskoulun ohjelmaansa vuonna 1947. Sosiaalidemokraatit seurasivat pari vuotta perässä, kun peruskoulu-uudistuksen suurmies R. H. Oittinen (sd.) peri Ruudun työn. Vasemmisto ja keskiryhmät raivasivat tilaa kokonaisvaltaiselle ja keskitetylle koulutuspolitiikalle. SKDL johti sivistysvaliokuntaa aina Hertta Kuusisesta Heli Astalaan. Kirjan mukaan Maalaisliitto ”vaappui” kireän kuntatalouden ja koulutusinvestointien välillä, mutta onnistui lopulta yhdistämään ihanteensa talonpoikaisesta Suomesta moderniin, aluepoliittisesti painotettuun valtakunnansuunnitteluun. Askelia kohti modernia ja sosiaalista koulutuspolitiikkaa lähestyttiin ratkaisevasti vuoden 1957 kansakoululailla, jolla muun muassa koulutuspoliittisin keinoin suojeltiin 14–15-vuotiaita halpatyöltä.

Teos osoittaa, että peruskoulu oli vahvasti poliittinen projekti. Koulutuksellisella tasa-arvolla oli myös vastustajia. Osalle oikeistoa kyse oli voimavarojen tuhlaamisesta, sosialismin etenemisestä ja

oppilasaineksen tasapäistämistä. Panostus koulutukselliseen tasa-arvoon oli tietoista tulevaisuuspolitiikkaa, jolla suomalainen yhteiskunta haluttiin taloudellisesti kilpailukykyiseksi ja sosiaalisesti dynaamiseksi. Teoksessa esitellään sekä tasa-arvopolitiikan läpimurtoa että sen konkreettisia tuloksia. Vaikuttaa siltä, että yhteiskunnallinen asema ja mahdollisuudet eriytettyjen koulureittien hyödyntämiseen vaikuttivat yhtenäiskoulupolitiikan kannatukseen. Toisille peruskoulun tavoitteet merkitsivät yksilöllistä vapautumista, toisille julkista holhousta.

Yhtenäiskoulujärjestelmän nousu

Kokonaisvaltaisuus merkitsi päivähoiton, esikoulun, keskiasteen ja korkeakoulujen uudistamista. Yksityisen ja julkisen vastuun suhdetta ohjaamalla haluttiin poistaa alueellista ja sosioekonomista eriarvoisuutta, mitä tutkimuksessa selvennetään. Peruskoulu-uudistus kytketään sekä yleisiin tekijöihin että rekonstruoidaan yksityiskohtaisesti. Anna-Liisa Tiekson (kd.) johtama sivistysvaliokunta käsittelee vuonna 1963 aloitteita yhtenäiskoulusta. Kiivaan keskustelun päätteeksi eduskunta hyväksyi, lähinnä vasemmiston ja Maalaisliiton äänen ponna, joka edellytti hallitukselta toimia peruskoulun uudistamiseksi. Johannes Virolaisen (kesk.) porvarihallitus ei varsinaisesti kiirehtinyt asiassa, vaan jätti peruskoulun Rafael Paasion (sd.) kansanrintamahallitukselle ja vasemmistoenemmistöiselle eduskunnalle. Kun laki koulujärjestelmän perusteista säädettiin vuonna 1968, kuumimmat poliittiset kamppailut olivat vielä edessä.

Peruskoulun vastustuksen

vuoksi lakiin jäivät tasokurssit, jotka toimivat sisäisenä rinnakkaiskoulujärjestelmänä. Teoksessa eritellään koulusektoreittain päätöksiä, joilla vähennettiin koululaitoksesta sellaisia koulutusuuomia, joilla eliitti erottautui rahvaasta. Keskeistä oli tasokurssien poisto, joka sinetöitiin valtioneuvoston ohjeilla vuonna 1979. Yhtenäiskoulujärjestelmän ministeritason rakentajina esiin nousevat Ulf Sundqvist (sd.), Kalevi Kivistö (kd.) ja Kaarina Suonio (sd.). Tämä ”suuri linja” kumosi leppymättömästi luokkayhteiskunnan tukipilareita. Koulutuksellinen tasa-arvo oli vastakaista ”kahden sivistyksen opille”, jolla oppi- ja kansansivistys jaettiin eri yhteiskuntaluokille.

SKDL hyväksyi toukokuussa 1967 periaatehohelman, joka nosti esiin ne tavoitteet, jotka konkretisoituivat yhtenäiskoulujärjestelmän konkreettisissa tuloksissa. Sen mukaan koulutuksen epätasainen jakautuminen yhteiskuntaluokittain ja paikkakunnittain jätettiin käyttämättä lahjakkuusreservejä. Siksi koulutusmahdollisuuksien lisääminen oli tärkeää ”paitsi yhteiskunnan taloudellisen kasvun myös yksilön hyvinvoinnin kannalta”. Kirjoittajat painottavat, että koulutuksella tavoiteltiin laajoja sosiaalisia uudistuksia. Päivähoitoa, esikoulua, erityisopetusta ja aikuis-koulutusta tarkasteltiin sosiaalisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Ennen peruskoulu-uudistuksen toimeenpanoa kouluhallitus ja opetusministeriö olivat suhteellisen heikkoja laitoksia, selvitetään teoksessa. Esimerkiksi kansliapäällikkö Arvo Salminen (kok.) oli vastustanut laajenemista vetoamalla vasemmistolaisen henkilöstön lisääntymiseen. Kun opetus-

ministeriön henkilöstö kaksinkertaistettiin 1960-luvun lopulla, kyse ei ollut sosiaalidemokraattien salajuonesta, vaan modernin koulutuspolitiikan edellytyksistä. Perusopetuksen oppilasmäärät ja kokonaisuudet kasvoivat.

Kirjoittajien ote tutkittavaan aiheeseen on, kuten ilmiökin, kokonaisvaltainen. Aukkoja ei jätetä eikä kiviä jää kääntämättä. Sakari Suutarinen esittelee Vapaan koulutuksen tukisäätiötä, joka perustettiin torjumaan ”vallankumousta” koululaitoksissa ja josta on viime vuosina tullut lisätutkimusta. Tukisäätiön toiminta ei kerro koulujärjestelmämuudistusten ”kumouksellisuudesta”, koska ”vasemmistovaaaran” kriteereiksi riittivät oppimisvaikeuksien voittamisen periaate, yksityisoppikoulujen kunnallistaminen ja pohjoismainen sosiaalidemokratia. Kimmo Rentola asettaa Suomen Teiniliiton ”radikaalin vaiheen” ilmiöt asiayhteyksiinsä ja tarkastelee politisoitumista koulu maailman henkisistä ristiriidoista käsin. Vasemmistolaisille käsityksille ”suurpääoman” koulutuspoliittisesta aktiivisuudesta on myöhemmin löytynyt perusteita. Mikään ei ole käytännöllisempää kuin hyvä teoria.

Kokonaisvaltaisuus laajenee eri kouluasteille

Lukio ja ammattikoulutus uudistettiin kokonaisvaltaisuutta silmällä pitäen. Jaakko Itälän (lib.) laajapohjainen koulutuskomitea otti mallia Ruotsin ja Saksan demokraattisen tasavallan keskiasteista ja esitti 12-vuotista, yleissivistyspainotteista oppivelvollisuuskoulua. Mietintö herätti myös voimakasta vastustusta. *Suomen Kuva-lehden* pääkirjoituksessa 15.2.1974

väitettiin, että ”Itälän komitean nykypreussilainen standardikoulumalli latistaisi melkoisen osan joka ikäluokasta apaattisiksi, turhautuneiksi ja kulttuuri-invalideiksi”. Itälän komitealla oli rohkea ja innovatiivinen lähestymistapa koulutukseen, ja se saa teoksen artikkeleissa aiheellista huomiota

Vuonna 1975 kansainvälinen öljykriisi rantaautui Suomeen ja kokonaistuotanto supistui. Se vaikutti julkisen talouden raameihin ja keskusteluun valtiojohtaisuudesta. Valtio reagoi kasvu- ja teknologiapoliittisilla investoinneilla, joilla vahvistettiin tuotannon uudistumiskykyä. Samalla kriisivuodet muuttivat keskustelua koulujärjestelmän tehtävistä ja oppimisesta. Teoksessa osoitetaan, että liike-elämä vahvisti asemiaan koulutuspoliittisessa keskustelussa. Tästä aihepiiristä koulutuskeskustelussa ei ole vielä sanottu viimeistä sanaa.

Kouluhallinnon hajauttaminen ja säännöstelyn purku

Kirjassa koulujärjestelmäpolitiikan asteittainen muutos kytketään poliittisten voimasuhteiden kehitykseen 1980-luvulla. Kuntien valtionohjausta supistettiin ja kouluhallintoa hajautettiin määrätietoisesti. Peruskoulun tarkoitusta arvioitiin uudelleen ja työnantajajärjestöjen puheenvuorot ennakkoivat lähestyviä uudistuksia. Kirjassa nostetaan tärkeään asemaan Kokoomuksen hallituspaitsion päättyminen vuonna 1987. Silloin pääministeri Harri Holkeri (kok.) aloitti kamppailun ”edellytysten mukaisen” koulutuksen puolesta, johon myös elinkeinoelämän koulutusjärjestöt ja eduskunnan kokoomuslaiset yhtyivät. Hallinto,

elinkeinoelämä, koulut ja perheet ”vapautettiin” rajoitteista, ja opetussuunnitelmien laatiminen siirrettiin kuntiin ja kouluihin.

Peruskoulu-uudistuksen *grand old man* Erkki Aho (sd.) oli johtanut kouluhallitusta vuodesta 1973 asti. Kun ammattikasvatushallitus ja kouluhallitus yhdistettiin vuonna 1991, Vilho Hirvi (kok.) astui uudeksi pääjohtajaksi. Hän tarkasteli tasa-arvokysymystä edeltäjästään poikkeavalla tavalla. Koulutuspoliittisessa päätöksenteossa vahvistui suuntaus, joka oli ollut peruskoulu-uudistuksen toimeenpanon, yksityisoppikoulujen kunnallistamisen ja tasokurssien poistamisen vuosina marginaalissa. Tätä käännettä teoksessa kuvataan ansiokkaasti, vaikka muutamat sinänsä keskeiset alkuperäislähteet toistuvat useissa artikkeleissa. Joka tapauksessa lukijalle tulee selväksi, kuinka kouluympäristön laadusta ja koulukohtaisista eroista tuli markkinatekijöitä. Oppilaitokset alistettiin erikoistumiselle ja perheiden valintoihin perustuvalla erilaistumiselle.

Peruskoulun tasa-arvotavoitteita purettiin tietoisesti

Kirjan mukaan 1990-luvun alku oli voimakkaan vastakkainasettelun aikaa vasemmistokeskustalaisen ja markkinaliberaalin koulutuspolitiikan välillä. Kirjoittajien johtopäätökset tukevat näkemystä, että lama helpotti hallinnon hajauttamista ja leikkauksia. Eduskunta ja kansalaiskeskustelu jakautuivat hyvinvointivaltion puolustamiseen ja uuden kilpailuajattelun kannattamiseen. Vuoden 1998 perusopetuslaissa oli edelleen vahva jälki perinteisestä koulutusajattelusta – eikä vähiten peruskoulun aktiivisten

puolustajien ansiosta. Yksi mielenkiintoinen johtopäätös on, että Paa-vo Lipposen (sd.) hallitus onnistui pehmentämään 1990-luvun alun kovinta markkinaliberalismia.

Kirja kuvaa vakuuttavasti, kuinka uusi koulutuspolitiikka heikentää koulutuksellista tasa-arvoa. Kansakunnan yhtenäisyys ei ole enää harjoitetun politiikan tavoitteena, vaan vanhempien sosiaaliin, intellektuaalisiin ja taloudellisiin resursseihin kytkeytyvä yksityisetu. Nähtäväksi jää, riittääkö se kovenevan taloudellisen kilpailun maailmassa.

Yhtenäiskoulu on menestyksen historiaa

Joulukuussa 2001 peruskoulutuksen laatumittari PISA nosti Suomen 9.-luokkalaiset maailman ykkösosaajiksi lukemisessa, matematiikassa ja luonnontieteissä. Suomalaiset koululaiset pärjäsivät vuonna 2009 parhaiten myös kansalaistietoja mittaavassa ICCS-tutkimuksessa. Samalla tämän kiistatoman mallimaan koulutusmenot oppilasta kohti ovat OECD-maiden keskitasoa. Ties mihin näillä rakenteilla ja instituutioilla päästäisiin suuremmilla panostuksilla!

Suomen koulujärjestelmän historian päätösosa on tärkeä kaikille, jotka haluavat ymmärtää koulutuksen merkittävän aseman pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksen olennainen merkitys on jännitteessä, joka muodostuu nykyhetken ja 1960-luvulla alkaneen kehityksen välille ja josta aikaisempien tutkimusten tulokset saavat olennaisen lisävahteen. Kokonaisesitykseen on koottu historiallisen toiminnan tavoitteet, teot ja seuraukset. Siksi teos onnistuu jäsentämään tarkoituksellisen toiminnan

tarkoituksettomia ja tarkoituksellisia seurauksia.

Vaikka tässä kirjoituksessa on keskitetty lähinnä yhtenäiskoulujärjestelmään, teoksessa on laajat esitykset korkeakouluista, opettajankoulutuksesta ja varhaiskasvatuksesta. Lisäksi teoksessa esitellään, miten Suomen koulujärjestelmä on vastannut kansainvälisen talouden haasteisiin ja Euroopan integraatioon.

Suomen koulujärjestelmähistoria on menestyksen historiaa, mitä teoksessa erityisesti alleviivataan. Kyse oli tietoisesta satsauksesta koulutuksen laajuuteen, koulutuspolitiikan julkiseen ohjaamiseen ja oppilaiden yhdenvertaisuuteen. Yhteiskunnalliseen muutokseen ei vain vastattu, vaan yhteiskuntaa muutettiin. Suuret visiot ja pitkäkestoiset prosessit myös tuottivat konkreettisia ja kiistattomia tuloksia. Menestys kansainvälisissä hyvinvointi-, kilpailukyky- ja koulutusvertailuissa tukee edelleen pohjoismaisen mallin pysyvyyttä.

Kirjoittaja on valtiotieteiden ja kauppatieteiden maisteri, joka tekee väitöskirjaa Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineessa.